

УДК 341.238(477+480)“20”

КОНЦЕПЦІЯ «ФІНЛЯНДИЗАЦІЇ» УКРАЇНИ

Юрій Теміров

*Донецький національний університет (м. Вінниця),
вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна, 21021, тел.: 097 389 98 94,
e-mail: yuriy.temirov@gmail.com*

Катерина Майдибура

*Донецький національний університет (м. Вінниця),
вул. 600-річчя, 21, м. Вінниця, Україна, 21021, тел.: 050 888 41 10,
e-mail: katjamaidubura@rambler.ru*

Розкрито походження та сутність концепції «фінляндизації», з'ясовано можливість її застосування при виробленні сучасної зовнішньополітичної стратегії України. Через осмислення походження, змісту та трансформації північноєвропейської моделі нейтралітету, прояснення неоднозначного змісту концепції «фінляндизації» вирішено проблему її продуктивного використання в умовах гібридної війни Росії проти України.

Варіанти політики (системне застосування моделі «фінляндизації», використання її окремих елементів як компромісної складової стратегії євроатлантичної інтеграції) оцінено з погляду відповідності інтересам зацікавлених суб'єктів, вірогідності втілення. Зазначено доволі реалістичний для України варіант – зосередження на продуктивному залученні вже існуючих можливостей безпекової співпраці з НАТО при виведенні з актуального порядку денного питання вступу до оборонного об'єднання. В такому випадку «фінляндизацію» можна використати не як системну модель, а як формат тимчасового застосування в стратегії України одного з її елементів – військової позаблоковості.

Ключові слова: євроатлантична інтеграція; нейтралітет; «фінляндизація».

Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо відмови України від здійснення політики позаблоковості» 23 грудня 2014 р. вступив у дію. Тим не менше, відмова України від позаблокового статусу не тільки не вивела «нейтралізацію» за межі порядку денного, а, навпаки, певною мірою актуалізувала дискусії щодо цього варіанта стратегічного вибору офіційного Києва.

З одного боку, в середовищі правлячої тепер політичної еліти існує чітко обґрунтований безпековими мотивами консенсус щодо стратегічного зовнішньополітичного вибору України на користь європейської та євроатлантичної інтеграції. До того ж, цей вибір останніми роками достатньо впевнено (стосовно європейської інтеграції) або зростаюче (стосовно вступу до НАТО) підтримує населення [3]. Серед країн ЄС та НАТО склалося потужне лобі на підтримку європейського та євроатлантичного курсу України. Після закінчення холодної війни маємо чітко визначену тенденцію переосмислення

теорії та практики нейтралітету європейськими нейтральними країнами. Цей процес доволі інтенсивно відбувається у Швеції та Фінляндії – країнах, чії безпекові обставини (географічна наближеність до РФ, наявність з її боку неприкритої військової загрози) найбільше подібні до українських.

З іншого боку, більшість на користь несумісного з нейтралітетом вступу до НАТО є достатньо хиткою. Консенсус української правлячої еліти щодо стратегічного вибору в зовнішній політиці доповнюється розбіжностями в розумінні тактики, форм і методів, терміну його реалізації, що виявилось в компромісному рішенні щодо скасування позаблоковості, яке не містить чітких визначень подальшої стратегії. В західних політичних та експертних колах концепція «нейтралізації» України підтримують такі авторитети, як Дж. Миршаймер, Зб. Бжезинський, Г. Кіссінджер. «Карту» псевдонейтралізації активно розігрує Російська Федерація, в тому числі з метою розколу західного табору.

Прикладні аспекти переосмислення практики нейтралітету доповнюються теоретичними дискусіями щодо походження та еволюції норми нейтралітету, подальшої долі нейтралістської моделі зовнішньої політики, які, своєю чергою, ставлять науковців перед необхідністю нових інтерпретацій фундаментальних питань теорії міжнародних відносин, таких як природа та класифікація суб'єктів.

Стосовно процесу трансформації нейтралітету склалися два головних підходи до його тлумачення: одні дослідники визначають її сутність як «смерть нейтралітету» [7], інші – як перехід від традиційного нейтралітету до постнейтралітету [14]. Водночас існує нагальна потреба продуктивного діалогу між представниками, так би мовити, прикладного та теоретичного «таборів» досліджень нейтралітету. Обговорення концепції «фінляндизації» України може бути цікавим і корисним дискусійним майданчиком для представників реалістичної традиції, які значною мірою її сформулювали та просувають, асоціюються при цьому з «прикладним табором», а також авторів ідеї постнейтралітету, які не тільки походять з іншої, конструктивістсько-структуралістської, традиції, а й належать до «теоретичного табору».

Виходячи із зазначеного вище контексту, стаття має за мету розкрити походження та сутність концепції «фінляндизації», можливість її застосування при виробленні сучасної зовнішньополітичної стратегії України.

Методологічно дослідження базується на кількох положеннях. По-перше, історичні факти та процеси суспільного характеру є унікальними, отже, аналітична продуктивність історичних паралелей є обмеженою. По-друге, визначення можливих варіантів політики базується на концепції статистичної вірогідності (виявлення та зіставлення чинників, які сприяють або ускладнюють реалізацію того чи іншого варіанта, врахування випадкового збігу обставин, впливу особистісного чинника). По-третє, «фінляндизацію» розглядають як різновид «нейтралізації».

Як уже зазначено, середовище безпеки кардинально змінилось після закінчення холодної війни. Справа не тільки в зміні характеру головних загроз і викликів міжнародній безпеці. Суттєвий вплив мають чинники, пов'язані з

глобальними структурними трансформаціями та європейською інтеграцією. В цих умовах саме Фінляндія та Швеція найінтенсивніше змінюють засади зовнішньої політики не тільки в контексті адаптації до Спільної зовнішньої політики, політики безпеки та оборони ЄС, а й у напрямі зближення з НАТО.

Специфічність трансформації фінського та шведського нейтралітету пояснюють, насамперед, особливостями північноєвропейської стратегічної культури та географічною близькістю військової загрози. В умовах домінування великих держав у Північній Європі склалися дві головні моделі поведінки – «альянс з сильнішим та успішнішим» (Данія, Норвегія, Ісландія) та «балансування» (Фінляндія, Швеція) [8]. Важливо, що з відмовою Швеції від експансіонізму північноєвропейські народи не бачили загрози один в одному. Після Другої світової війни зникає вірогідність небезпеки із заходу, найбільшу загрозу уособлювали спочатку СРСР, а потім – Російська Федерація.

В умовах східної загрози Данія, Норвегія, Ісландія приєдналися до НАТО, тоді як Швеція (природно, за самовизначенням) та Фінляндія (значною мірою вимушено) застосували модель балансування. Після закінчення холодної війни певна ейфорія низької вірогідності масштабного військового конфлікту в Європі спричинила недооцінку класичних загроз. Насправді, класична військова загроза з боку РФ стала ключовим потужним мотивом перегляду нейтралітету, включаючи можливість приєднання до Північноатлантичного альянсу, що публічно визнають офіційні особи обох країн.

Отже, маємо певною мірою парадоксальну ситуацію. Фінляндія та Україна знаходяться в подібній безпековій ситуації (принаймні з точки зору спільної зовнішньої загрози з боку Російської Федерації). Однак при цьому перша актуалізує військове співробітництво країн Північної Європи, можливості зближення з НАТО, а другій пропонують модель поведінки, яка сформувалася в історично інших безпекових обставинах – обставинах холодної війни.

Традиційно розуміють (стосовно умов холодної війни), що «фінляндизація» – це «гнучка, неконфронтаційна політика малої країни у відносинах з великим сусідом, що потребує певних поступок і компромісів заради захисту ключових національних інтересів і збереження суверенітету» [2, с. 41]. Фінляндія відмовилась від вступу до оборонного союзу західних держав НАТО, а згодом і від включення в провідний європейський інтеграційний процес, натомість зберегла можливість самостійного визначення внутрішньої суспільної моделі, а також отримала преференції в торгівлі з Радянським Союзом.

Фіни завжди мали неоднозначне ставлення до «фінляндизації». Офіційно у Гельсінкі публічно підкреслювали позитивні наслідки угоди 1948 р., наголошуючи, що у ній закладено основу мирних і взаємовигідних відносин між Фінляндією та СРСР, моделі зовнішньої політики «активного нейтралітету». Неофіційно в країні набуло розповсюдження негативне сприйняття як угоди, так і нейтралітету, в якому переважало розуміння примусового характеру та фактичне обмеження суверенітету в міжнародних справах.

Неоднозначність сутності та сприйняття «фінляндизації» вдало сформулював тоді міністр закордонних справ Фінляндії Александер Стубб: «По-перше, для

мого покоління «фінляндизація» має негативне значення. Я однозначно відкидаю все, що пов'язане з «фінляндизацією». На жаль, ця концепція стала поганим брендом. З іншого боку, можна радіти тому, що Фінляндія, якщо не брати до уваги той шматок кордону, який проходить між Норвегією та Росією, стала єдиною демократичною країною, яка вижила у сусідстві з Радянським Союзом у той час. Таким чином, щось-таки спрацювало у тій системі» [4].

У концепції та практиці «фінляндизації» існують аспекти, які варто враховувати в разі використання для формування зовнішньополітичної стратегії сучасної України: по-перше, стратегія працювала завдяки послідовному дотриманню принципів забезпечення обороноздатності, захисту демократії та ринкової економіки; по-друге, керівництво країни давало чітко зрозуміти Кремлю, що фіні захищатимуть свою незалежність; по-третє, вдалося досягти розуміння того, що певний рівень долучення Фінляндії до західноєвропейських інтеграційних процесів (у роки холодної війни в рамках Європейської асоціації вільної торгівлі) буде вигідним для Москви.

Значимо, що 2014 р. «нейтралізацію» або «фінляндизацію» як можливий вихід із безпекової ситуації, що виникла в результаті гібридної агресії Росії проти України, майже водночас запропонували (не тільки у контексті україно-російських відносин, а й з огляду на загрози міжнародній безпеці та світовому порядку) кілька впливових західних політологів і політиків, серед яких Джон Миршеймер [13], Збігнев Бжезинський [5] і Генрі Кіссінджер [11]. За всіх відмінностей їхня спільна риса – відмова України від євроатлантичної інтеграції, перетворення її на нейтральну країну.

Причому не випадково Зб. Бжезинський та Г. Кіссінджер апелюють до фінського досвіду нейтралітету, тоді як Дж. Миршеймер – до австрійського. Цю відмінність пояснюють передусім двома обставинами: перші (особливо послідовно Зб. Бжезинський) вважають події в Україні (так звану «Революцію гідності») результатом внутрішніх процесів, у той час як останній – наслідком зовнішніх спроб вестернізації; Зб. Бжезинський і Г. Кіссінджер виходять з розуміння путінської Росії як ревізіоністської держави, Дж. Миршаймер розглядає її як нормальну потужність.

Отже, Дж. Миршаймер акцентує увагу на зовнішніх чинниках нейтралітету, суттєво обмежуючи суб'єктність України; Зб. Бжезинський і Г. Кіссінджер намагаються корелювати вплив зовнішніх і внутрішніх чинників, ставлячись до України як до слабого, але все ж таки незалежного суб'єкта.

Існує ще один, менш відомий, варіант «нейтралізації», запропонований колишнім співробітником британського посольства в Москві Крістофером Гренвіллем [7]. Він передбачає законодавче закріплення норми, за якою вступ України до військових альянсів або розміщення іноземних військ вимагатиме схвалення кваліфікованою більшістю (дві третини) в парламенті чи на референдумі. Такий варіант певною мірою відповідає бажанню Москви впливати на Київ через політиків і населення, які перебувають під її впливом.

Слабке місце всіх варіантів «нейтралізації» полягає в помилковому тлумаченні планів Кремля щодо України. Всі вони базуються на припущенні, що

мотиви Путіна знаходяться в межах традиційного (реалістичного) розуміння безпеки, за якого припинення руху НАТО в напрямі російських кордонів, неприєднання України, Грузії та Молдови до Альянсу буде достатнім для задоволення безпекових інтересів РФ. Насправді, для імперської, значною мірою ірраціональної, політики Путіна варіант нейтралізації не є бажаним, однак може стати прийнятним компромісом у разі неможливості досягнення максимальних стратегічних завдань, у тім числі під тиском жорстких санкцій Заходу.

Крім того, варіанти Миршаймера і Гренвілля практично не мають шансів на втілення через значну непопулярність передбачених ними кроків в українському громадянському суспільстві, позицію якого вимушена буде брати до уваги українська влада.

Критичне ставлення до «нейтралізації» є похідним від стратегії, відповідно до якої ефективний захист українських національних інтересів, безпеки можливий лише за умови інтеграції в ЄС та НАТО. Такий варіант політики сучасна українська влада розглядає як стратегічний вибір, цей підхід поділяють впливові українські (О. Мельник [1]) і західні (Д. Ігнатіус [9], Дж. Кірчік [10]) експерти. Ще вагомішим є критичне сприйняття «фінляндизації» політиками країн, які мають практичний досвід нейтралітету (К. Більдт [2, с.41], О. Стубб [4], Р. Найберг [15]).

Ключові аргументи критиків «нейтралізації»/«фінляндизації» виглядають так. Модель сформувалася в інших обставинах міжнародних відносин і погано відповідає теперішнім. Концептуально вона базується на застарілій реалістичній інтерпретації, недооцінює роль цінностей та ідеалів у міжнародній політиці. «Якщо трансатлантична спільнота погодиться із «фінляндизацією» України як з виходом із теперішньої кризи, це означатиме принесення західних цінностей та успіху української демократії в жертву політиці, приреченій на провал», – вважають американські дослідники М. Легон і В. Мореленд [12]. Крім того, «фінляндизація» сама по собі суперечить національним інтересам України, не здатна убезпечити її від російської агресії. При цьому «нейтралізація» України у форматі Бжезинського та Кіссінджера не відповідає стратегічним планам путінської Росії, отож не може зупинити її агресивної політики та, окрім того, розпалює апетити Кремля. Вона не відповідає також інтересам Заходу, адже заохочуючи російський ревізіонізм, стає суттєвою перепорою ефективного стабільного світового порядку.

За таких умов найприйнятнішим для національних інтересів і безпеки України, європейської та міжнародної безпеки варіантом політики є інтеграція до європейських та євроатлантичних структур. Однак, беручи до уваги обмеженість оборонних можливостей Києва, його нездатність найближчим часом до повноцінного членства в НАТО, неготовність Заходу надати ефективну військову допомогу, схильність Москви до вкрай небезпечних та авантюричних кроків, тимчасове (в контексті тенденції занепаду могутності Росії) виключення з порядку денного приєднання до НАТО може бути корисним для України та Заходу і вимушеним для РФ компромісом. Однак і в такому випадку йдеться не

про «фінляндизацію» як модель, а про тимчасове застосування в стратегії України одного з її елементів – військової позаблоковості.

Отже, українській владі слід створювати умови для оптимального варіанта (повноцінне членство в НАТО), готуватися до можливості реалізації компромісного (продовження євроатлантичної інтеграції за тимчасово відкладеного питання офіційного вступу), мобілізуватися задля уникнення негативного варіанта (системна «фінляндизація», яка в сучасних обставинах загрожує обмеженням або навіть втратою суверенітету). В процесі визначення адекватного варіанта стратегії сучасної України історичний досвід північноєвропейського нейтралітету слід використовувати не в контексті «фінляндизації» в тому сенсі, який мали на увазі Дж. Миршеймер, Зб. Бжезинський, Г. Кіссінджер, а з точки зору переосмислення політики нейтралітету на користь колективної безпеки у форматі ЄС і НАТО. Вкотре процитуємо вже згадуваного міністра закордонних справ Фінляндії О. Стубба: «В принципі, я можу сказати, що Україна обрала доволі схожий до фінського шлях набуття повного членства: приєднання до Європейського Союзу, проте перебування поза НАТО і, водночас, дуже тісну співпрацю з НАТО» [4].

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мельник О. Нейтралітет у євроатлантичному вимірі: історія і сучасність / О. Мельник, В. Клименко // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 2–3. – С. 38–44.
2. Пашков М. Шведська модель безпеки: миролюбний, добре озброєний нейтралітет / М. Пашков // Національна безпека і оборона. – 2009. – № 1. – С. 40–43.
3. Ставлення громадян до вступу в НАТО й інших питань безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dif.org.ua/ua/polls/2014_polls/stavlen-bezpeki.htm.
4. Стубб А. Я впевнений, що ЄС зможе подолати втому від розширення / А. Стубб [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://iwr.org.ua/ukr/public/221.html>.
5. Brzezinski Zb. Formally recognize Ukraine, prepare NATO troops / Zb. Brzezinski [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.csmonitor.com/Commentary/Global-Viewpoint/2014/0303/Brzezinski-Formally-recognize-Ukraine-prepare-NATO-troops>.
6. Goetschel L. Neutrality, a Really Dead Concept? / L. Goetschel // Cooperation and Conflict. – 1999. – Vol. 34. – P. 115–139.
7. Granville Ch. Neutralizing Ukraine [Electronic resource] / Ch. Granville. – Access mode : <http://www.project-syndicate.org/commentary/christopher-granville-proposes-a-constitutional-provision-to-impede-strategic-alignment-with-nato-or-russia>.
8. Howlett D. Epilogue: Nordic Strategic Culture / D. Howlett, J. Glenn // Cooperation and Conflict. – 2005. – Vol. 40. – P. 121–140.
9. Ignatius D. A Finland model for Ukraine? [Electronic resource] / D. Ignatius. – Access mode : http://www.washingtonpost.com/opinions/david-ignatius-a-finland-model-for-ukraine/2014/05/20/75a414a8-e05e-11e3-810f-764fe508b82d_story.html.
10. Kirchick Cr. Finlandization Is not Solution for Ukraine [Electronic resource] / Cr. Kirchick. – Access mode : <http://www.the-american-interest.com/2014/07/27/finlandization-is-not-a-solution-for-ukraine/>.
11. Kissinger H. To settle the Ukraine crisis, start at the end [Electronic resource] / H. Kissinger. – Access mode : http://www.washingtonpost.com/opinions/henry-kissinger-to-settle-the-ukraine-crisis-start-at-the-end/2014/03/05/46dad868-a496-11e3-8466-d34c451760b9_story.html.
12. Lagon M. 'Finlandization' Abandons Ukraine [Electronic resource] / M. Lagon, W. Moreland. – Access mode : <https://foreignpolicy.com/2014/11/03/finlandization-abandons-ukraine/>.

13. *Mearsheimer Jh.* Why the Ukraine Crisis Is the West's Fault / *Jh. Mearsheimer // Foreign Affairs.* – 2014. – Vol. 93. – № 5. – P. 77–89.

14. *Moller U.* From Nordic neutrals to post-neutral Europeans: Differences in Finnish and Swedish policy transformation / *U. Moller, U. Bjereld // Cooperation and Conflict.* – 2010. – Vol. 45. – P. 363–386.

15. *Nyberg R.* Finland's Lesson for Ukraine [Electronic resource] / *R. Nyberg.* – Access mode : <http://www.nytimes.com/2014/09/03/opinion/finlands-lesson-for-ukraine.html>.

Стаття надійшла до редколегії 21.04.2015

Прийнята до друку 15.05.2015

THE CONCEPT OF UKRAINE'S «FINLANDISATION» OF UKRAINE

Yuriy Temirov

*Donetsk National University (Vinnytsia),
21, 600-richya Str., Vinnytsia, Ukraine, 21021, tel.: 097 389 98 94,
e-mail: yuriy.temirov@gmail.com*

Kateryna Maidybura

*Donetsk National University (Vinnytsia),
21, 600-richya Str., Vinnytsia, Ukraine, 21021, tel.: 050 888 41 10,
e-mail: katjamaidybura@rambler.ru*

The article explains the origin and nature of the concept of «Finlandisation», determines the possibility of its use in the formation of modern foreign policy strategy of Ukraine. Through the understanding of the origin, essence and transformation of Nordic model of neutrality, the clarification of ambiguous content of the concept of «Finlandisation» the issue its productive application in conditions of a Russian hybrid aggression against Ukraine is discussed. The relevance of this approach is largely due to the possible negative effects of extremely aggressive policy of Moscow to international security and world order.

Policy options (systematic using the model «Finlandisation», attracting some of its elements as a compromise to Euro-Atlantic integration strategy) are estimated in terms of compliance with the interests of the various stakeholders, the probability of realization. The author considers that concentrating on the practical aspects of cooperation with NATO, the effective use of existing opportunities in the format of the NATO-Ukraine, exclusion from the current agenda the issue of entry into a defensive alliance is the most realistic option. In this case, «Finlandisation» may not be useful as a systematic model, but in the format of a temporary tactical element (military non-alignment) of the Ukraine strategy.

Key words: Euro-Atlantic integration; neutrality; «finlandisation».